

Heyet-i İlmiye

Cumhuriyet'in inşası sürecinde, Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde gerçekleştirilen Maarif Kongresi'yle başlayan bilimsel ve çağdaş bir eğitim sistemi kurma çabaları, Maarif Vekaletine bağlı bir birim olarak kurulan Heyet-i İlmiye ile bir üst aşamaya sıçramıştır. Devletin eğitim program ve politikalarının belirlenmesinde önemli düzeyde etkisi olan eğitim şûralarının öncüsü niteliğindeki Heyet-i İlmiye, eğitimcilerin ve ilgili uzmanların katılımıyla 1923'te kurulmuş ve 1926 yılına kadar, Cumhuriyet dönemi eğitim sisteminin ilk aşamalarını düzenleyen bir resmî organ olarak varlığını sürdürmüştür. Çeşitli kurumlardan ve eğitim birimlerinden seçilen seçkin bir kadroya sahip olan heyet, ilk toplantısını Darümuallimin Konferans Salonu'nda, 15 Temmuz 1923'te yapmıştır. Toplantıya katılan üyeler, öncelikle Mustafa Kemal Paşa'ya bağlılık ve saygılarını bildiren bir telgrafın heyet adına Maarif Vekili İsmail Safa (Özler) Bey tarafından gönderilmesine karar vermişler; böylelikle, Heyet-i İlmiye'nin doğal önderi olarak Atatürk'ü işaret etmişlerdir. Heyet-i İlmiye'yi oluşturan üyeler ve temsil ettikleri kuruluşlar şunlardır:

1. Telif ve Tercüme Heyetinden 3 üye: Heyet Reisi: Ziya Gökalp Bey, Heyet Azası: Velid Çelebi Bey, Heyet Azası: Mustafa Rahmi Bey
2. Tedrisat Müdürlerinden 3 üye: Yüksek Tedrisat Müdürü: Şefik Bey, Orta Tedrisat Müdürü: Nafi Atıf Bey, İlk Tedrisat Müdürü: Rafet Bey
3. Teftiş Heyetinden 2 üye: Heyet-i Teftişçe Müdürü: Abdülfeyyaz Bey, Müfettiş: Hilmi Bey
4. Hars Müdüriyetinden 1 üye: Müdür: Mübarek Bey
5. İhsaniyet Müdüriyetinden 1 üye: Müdür: Avni Bey
6. Darülfünundan 4 üye: Edebiyat Medresesinden: Köprülüzade Fuad Bey, Hukuk Medresesinden: Mustafa Zühtü Bey, Hüsnü Hamit Bey, Tıp Medresesinden: Dr. Vasfi Bey
7. Serbest Ali Derslerden 1 üye: Müderris: Vehbi Bey
8. Darulmuallimatı Aliyeden 1 üye: Terbiye Muallimi: Ali Haydar Bey
9. Galatasaray Mektebinden 1 üye: Müdür: Faik Bey
10. Orta Tedrisat Müntesiplerinden 2 üye: Kabataş Sultanisi, Riyaziye Muallimi: Hasan Fehmi Bey, Kastamonu Sultanisi Edebiyat Muallimi: Ali Rıza Bey
11. İlk Tedrisat Müntesiplerinden, 2 üye: Antalya Dârül Muallimin Müdürü: Hulusi Bey, İstanbul Sultanisi İptidai Baş Muallimi: Rafet Nuri Bey
12. Maarif Vekaletince Seçilen Uzmanlardan 9 üye: Darümuallimini Aliye Müdürü: İhsan Bey, İlk Tedrisat Eski Müdürü: Edip Bey, Darülfünun Terbiye Müdürü: İsmail Hakkı Bey, Ruhیات Muallimi: Şekip Bey, Darümuallimini Aliye Beden Terbiyesi Muallimi: Sırrı Bey, Şemseddin Sami Bey, Ali Şevki Bey, İçtimaiyyat Muallimi: Necmettin Sadık Bey, Gazi Köy Belediye Müdürü: Celal Esat Bey
13. Diğer Vekaletlerden katılan 6 üye: Müdafa-i Millîye Vekaletinden: Naci Paşa, Dahiliye Vekaletinden, Nüfus Müdürü: Abdülmuttalip Bey, Şer'iyeye ve Evkaf Vekaletinden, Tedris Müdürü: Hamdi Bey, Nafia Vekaletinden: Elektrik Mühendisi

Akil Bey, Sıhhiye ve Muvenet-i İçtimaiye Vekaletinden: Dr. Ziya Bey, İktisat Vekaletinden, İstatistik Müdürü: Cemal Hüsnü Bey, İlk toplantıda ele alınacak konular aşağıdaki şekilde tespit edilmiştir: Maarif-i umumiye icraat programı Millî hars Çevirilerde uyulacak esaslar İstatistik Umum Müdürlüğü teşkili Millî kamus ve sarf Millî musiki, lisan ve edebiyat Millî Tarih Kütüphanesi Millî Hazine-i Evrak Millî Tarih ve Coğrafya Enstitüleri Etnografya Müzesi Millî Müze Mektep Müzesi Ankara'da Âli Dersler İlköğretim programları İlkokul sonrası hayati öğretim programı Tedrisat-ı İptidaiye Kararnamesinin tadili lâyihası Öğretmen okulları program ve yönetmelikleri Sultani teşkilatı, ad değiştirme ve öğretim süresi Sultani programlarını değiştirme Ortaöğretim muallimleri yasa tasarısı İzcilik teşkilât-ı esasıyesi Heyet-i Teftişkiye Nizamname lâyihası Asâr-ı Atika Nizamnamesi tadili İstanbul öğretmen okullarında tâli kısımların açılması Galatasaray Sultanisi teşkilât ve programı Dârülmualimîn-i Âliye öğrencilerine meslekî bilgi verilmesi Maarif Vekili İsmail Safa Bey, heyeti oluşturan "âlim ve mütefekkirlerin" bu konular çerçevesinde alacakları kararların ve belirleyecekleri programın bakanlığa yol gösteren, değişmez ilkeler olacağını vurgulamıştır. Bu doğrultuda faaliyete başlayan heyet, sistemli bir çalışma düzeni oluşturmak amacıyla, Millî Hars Komisyonu, İstatistik Müdüriyeti Teşkilatı Komisyonu, İlköğretim Komisyonu, Öğretmen Okulları, İzcilik, Eğiticilik Komisyonu, Ortaöğretim Komisyonu, Bakanlık İşleri ve Programı Komisyonu biçiminde altı komisyona ayrılmıştır. Eğitim alanındaki en köklü değişimi ifade eden "tevhid-i tedrisat" kararının temelleri Heyet-i İlmiye tarafından yine bu toplantıda atılmıştır. Şehit çocuklarını himaye eden dârüleytamların ve askerî okulların Maarif Vekaletine devredileceği, ilköğretim okullarının sadece Maarif Vekaletince açılacağı, ilköğretim sonrası tamamlama sınıfları ve mesleki eğitim veren idadilerin bakanlığa bağlanacağı yönünde alınan kararlar, yerleştirilecek eğitim sisteminin ana unsuru da belirlenmiştir. Heyet-i İlmiye'nin bakanlıkça uygulanmak üzere aldığı diğer kararlar şunlardır:

- İlköğretim altı yıldır. Öğretim zorunluluğu 7-14 yaşları arasındadır. Birinci ve ikinci sınıf mevcudu 30'u, diğerleri 40'ı aşamaz; öğrenci çok olursa şubelere ayrılır.
- Zorunlu eğitim yaşında bulunan çocukların yabancı okullara devamları yasaktır.
- Maarif Vekaletinden başka bakanlıklar ilköğretim yaptırılmaz. Bu bakanlıkların elinde var olanlar, Maarife devredilecektir. Yabancılar dâhil, bütün özel okullar Maarif Vekaleti'nin denetimi altındadır. Yasa ve yönetmeliklere uymayan ve başka amaçlarla açıldığı anlaşılanlar derhal kapatılacaktır.
- Küçük köyler için, seçilecek yerlerde "Leylî Köy Mektepleri" (Yatılı Bölge Okulları) kurulacak, hatta gezici öğretmenler kullanılacaktır.
- İlköğretimden sonra ortaöğretime gidemeyecekler için, zorunlu öğretim iki yıl daha devam eder. İki yıllık "ihzari mektepler"de (hazırlık okulları) hayati ve mesleki eğitim yaptırılır.
- Kadınlar, Heyet-i İlmiye'ye girebilecekler ve ilköğretim müfettişi olarak da atanabileceklerdir.
- Din dersi öğretmenlerinin seçiminde, diğer öğretmenlerdeki gibi şartlar aranılacaktır. Din dersleri programı, din ve eğitim adamlarından kurulu bir komisyonca yapılacaktır.
- "Sultani" adı "lise" olarak değişmiştir. Liselerin 4+4+3=11 yıl olacak, fen ve edebiyat şubeleri lise son sınıfta ayrılacaktır.
- Göreve başlayınca askerlik yaşları gelen öğretmenlerin bir defa ve bir yıldan fazla tecil hakları yoktur.
- Diplomalı ve ehliyetnameli ilkokul öğretmenleri, askerliklerini, öğretimi aksatmayacak şekilde yaparlar.

- Öğretmenlerin nedensiz azlını önlemek için, Meclisten yasalar çıkartılacaktır.

Ayrıca, Atatürk'ün müze kurulması yönündeki emri üzerine, Millî Hars Komisyonu tarafından hazırlanan müze raporu kurula sunulmuş ve bu istek kurulca kabul edilmiştir. Türk eğitim sisteminin yeni yönelimlerini gösteren bu kararlarla birlikte, heyet içindeki farklı görüşler nedeniyle, bu ilk toplantılarda karma eğitim yönünde bir açılım sağlanamamıştır.

Heyet-i İlmiye'nin yaklaşık bir ay süren ilk dönem çalışmaları 15 Ağustos 1923 tarihinde sonlanmış, bu süreç sonunda Maarif Vekaletince uygulanacak olan ayrıntılı bir eğitim programı ortaya çıkmıştır. 14 Ağustos 1923'te, Heyet-i İlmiye şerefine verilen çay ziyafetine katılan Atatürk, heyetin çalışmalarına dönük beklentilerini şu sözlerle ifade etmiştir: "Şimdiye kadar askerlik ve siyaset sahasında vücuda getirilen zaferin irfan sahasında da temin edileceğini ümit ederim." İkinci Heyet-i İlmiye toplantıları, eğitim ve kültür sorunlarını görüşmek üzere Nisan 1924'te başlamıştır. İlk heyete ilave olarak, bu toplantılara müsteşar, eğitim dairelerinin müdürleri, bir kısım üniversite profesörleri, kız ve erkek öğretmen okulları ve lise müdürleri katılmışlardır. Bu toplantılarda alınan önemli kararlar şunlardır:

1. İlkokul öğretim süresinin altı yıldan beş yıla indirilmesi
2. Ortaokul ve liselerin ayrı ayrı birer bölüm hâline getirilmesi ve her ikisinin sürelerinin üçer yıl olarak tespit edilmesi, böylece orta öğretimin yedi yıldan altı yıla indirilmesi
3. Öğretmen okullarının öğretim sürelerinin dört yıldan beş yıla çıkarılması
4. Kız liselerinin de erkek liseleri gibi tam sınıflı hâle getirilmesi
5. Ortaokul, lise ve öğretmen okulu programlarının genişletilerek sosyoloji derslerinin eklenmesi
6. İlkokul öğretim programlarının geliştirilmesi
7. Ders kitaplarının yazdırılması gibi konular bulunmaktadır.

İkinci Heyet-i İlmiye'nin gündeminde yer alan konularla ilgili inceleme komisyonları kurulmuş, komisyonlarca hazırlanan raporlar genel kurulda tartışılmış ve alınan kararların büyük bir kısmı uygulamaya konulmuştur. Üçüncü Heyet-i İlmiye çalışmalarına 27 Aralık 1925'te başlamıştır. Yapılan toplantılarda yaygınlaşmakta ve gelişmekte olan eğitim sisteminin sorunları üzerinde durulmuştur. Teftiş kurulu başkanı, telif ve tercüme heyeti başkanı, bakanlık müfettişlerinden bir kısmı Üçüncü Heyet-i İlmiye'ye dâhil edilmiştir. Üçüncü Heyet-i İlmiye Ocak 1926'ya kadar süren toplantılarının sonucunda şu kararları almıştır:

1. Devlet ve il bütçelerinden Millî Eğitim Teşkilatına ayrılan ödeneklerin daha yararlı bir şekilde kullanılması,
2. Okullara kayıt için başvuran çocukların, tümünün kabul edilmeleri için okul kapasitelerini artırıcı önlemlerin alınması,
3. Liselerin yeniden düzenlenmesi ve belirli merkezlerde kuvvetli liseler açarak yavaş yavaş çoğaltılması,
4. Öğretmen okulları ile diğer meslek okullarının, belirli merkezlerde toplanması, güçlendirilmesi,
5. Gündüzlü ortaokullarda karma öğretim uygulaması,
6. Stajyer öğretmenlere verilecek pedagojik formasyonun esaslarının tespit edilmesi,
7. Talim ve Terbiye işleri ile meşgul olmak üzere bir "Talim ve Terbiye Dairesi" kurulması.

Bu toplantıda alınan karar gereğince kuruluş çalışmaları başlatılan Talim ve Terbiye Dairesinin, 22 Mart 1926 tarihinde yayımlanan 789 sayılı yasayla kurulması ve Heyet-i İlmiye'nin görevini üstlenmesi nedeniyle, Heyet-i İlmiye kendiliğinden ortadan kalkmıştır.

Kemal ŞENOĞLU

KAYNAKÇA

AKYÜZ, Yahya, **Türk Eğitim Tarihi**, 7. Basım, İstanbul, Alfa Yayınları, 1999.

Anadolu'da Yeni Gün, 20.7.1923, s.2.

Atatürk'ün Bütün Eserleri, Cilt 16, Kaynak Yayınları, İstanbul 2005.

ATAÜNAL, Aydoğın, **Ortaöğretim Programlarındaki Yönelmeler (1924-1970)**, Talim ve Terbiye Dairesi Yay., Ankara 1972.

ATAÜNAL, Aydoğın, ÖZALP, Reşat, **Türkiye Millî Eğitim Sisteminde Düzenleme Teşkilâtı (Talim ve Terbiye Kurulu-Millî Eğitim Şûrası)**, MEB, Ankara 1977.

AYASBEYOĞLU, Nevzat, **Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitimi (Kuruluşlar ve Tarihçeler)**, Millî Eğitim Basımevi, Ankara 1948.

BAŞAR, Mustafa, **Millî Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri**, MEB Yayınları, Ankara 1999.

ERGÜN, Mustafa, **Atatürk Dönemi Türk Eğitimi**, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara 1982.

KOÇER, Hasan Ali, **Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)**, Uzman Yayınları, Ankara 1987.

28/11/2023 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/heyet-i-ilmiye/?pdf=3610> adresinden erişilmiştir